מג"ב מתעד מורשת

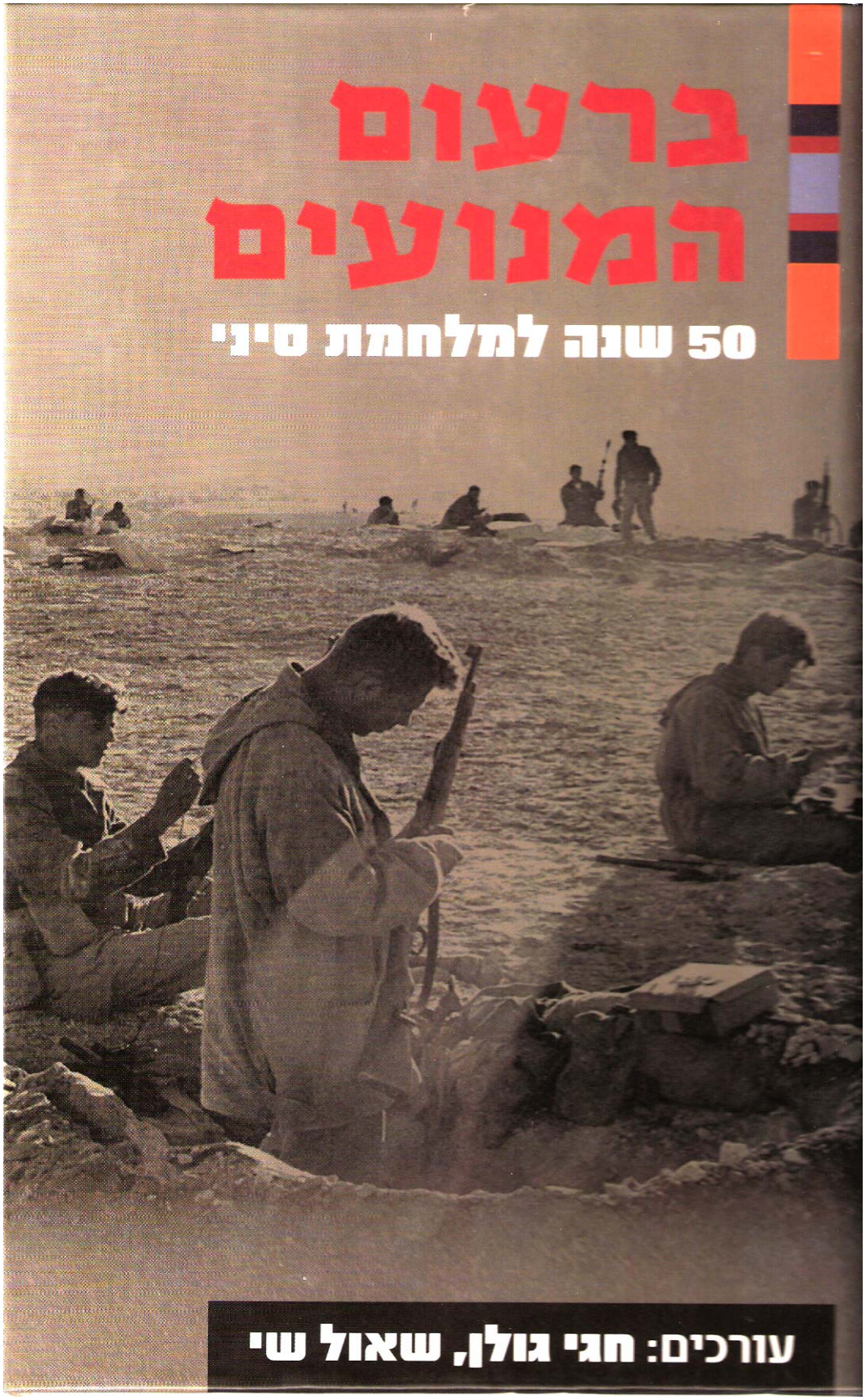

מג"ב מתעד מורשת

משמר הגבול במבצע קדש ולקראתו - בין צבא ומשטרה

"בטחון המדינה מושתת על שני כוחות- הצבא והמשטרה. אם כי שדה הפעולה של שני הכוחות נפרד, יש שותפות בדאגה למעמדה של המדינה. יעילות הצבא מעלה משקלה של המדינה בפני העולם. יעילותה של המשטרה, מעלה את המדינה בעיני העם. יתכן ויעילותה של המשטרה מהווה את הגורם החשוב ביותר בחיי המדינה הקובע את יחסו של העם למדינה.
יש ובזמני חרום מצטרפת המשטרה לכוחות הצבא. קיימות משימות בטחוניות שאופין - מבחינת התפקידים של שני הכוחות- הוא על הגבול, כמו הלחימה במסתננים.
אגב, מכל הקשיים החיצוניים-זהו הקושי הגדול, ורק שני הכוחות של המדינה יוכלו לצרה הזאת הבאה מעבר הגבול פנימה"[1].

דבריו אלה של ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון, בפני סגל קצינים (סגל ג') במטה הארצי של המשטרה בשנת 1951 מקפלים בתוכם, פולמוס רחב מאוד שנושאו מיהו משמר הגבול? צבא? משטרה? או צבא ומשטרה משולבים?!

לשאלה זו נדרשו מקבלי ההחלטות זמן קצר לאחר קום המדינה, כשעלה צורך להקים כוח מיוחד, שיתמקד בשמירה על גבולות המדינה כגוף מקצועי. מטרתו הייתה לאפשר לזרועות הצבא האחרות לעסוק בפעילותם השוטפת, באימונים ובהכנות לקראת הבאות. אולם, גוף זה, שהוחלט על הקמתו, טולטל במשך מספר שנים בין הצבא והמשטרה, שבקשו שניהם להתהדר בכוח. למאבק היו סיבות רבות בטחוניות, כלכליות (תקנים) ומבצעיות. מאבק מורכב זה הקשה מאוד על גיבושו הראשוני של החיל ועל הבנת מהותו.

חיל משמר הגבול הוקם לבסוף באפריל 1953, באחריות משטרתית ובזיקה צבאית. גם השנים שלאחר הקמתו היו קשות ורצופות אתגרים. החיל התמודד עם קשיים מבית ומחוץ, תוך מאמץ מתמיד לביסוס מעמדו כגוף אוטונומי. "מבצע קדש" העמיד את מג"ב וצה"ל בפעם הראשונה למבחן מעשי מקיף, שבחן את הקשר ואת היכולת הורסטילית של מג"ב לתפקד בשני כובעים עם סמכות פיקודית אחת תוך הערכות בזמן קצר.

עיון בתהליכים ובמהלכים שהביאו להקמתו של החיל, יתרום להבנת מהותו של משמר הגבול, כיצד הוקם? מדוע ראה צה"ל לנכון להכפיף אליו את משמר הגבול במבצע קדש? כיצד נבנה הקשר בין מג"ב לצה"ל בתחילת הדרך אשר הכשיר את הקרקע להכפפה ולשתוף הפעולה לאורך שנים.

[1] **נאום בן גוריון**, 1951 מרכז מידע והנצחה מג"ב (להלן: ממ"ו מג"ב), תיק 1951 סימן זמני 1.

המאמר יעמוד על הערך המוסף שהביא עמו החיל, ויבדוק האם כפיפות פיקודית זו והתקשורת עם צה"ל במלחמה אכן עמדו במבחן או כשלו, בעיקר בפעילות בגזרות הלחימה בעזה ובארועים שהתרחשו ב"כפר קאסם".

מאמר זה אינו בא ללמד סנגוריה על מג"ב בנוגע לאירועי כפר קאסם, שכן מתוך עיון מעמיק אין להבנתי תירוץ, הצדקה או לימוד סנגוריה מסוג כלשהו על מעשיהם והתנהגותם של אחד עשר הנאשמים בפרשה, ולא ניתן לתלות התנהגות זו בשבוש הקשר עם צה"ל או באי הבנה גרידא.

ראיית התמונה הכללית והתפתחותו של החיל מראשיתו, תסייע בהבנת תהליכי העבודה, האמון ושיתוף הפעולה עם הצבא, שראה חשיבות רבה בבניתו של משמר הגבול מתוך ראיה לשלבו בעתיד בפעילות כחלק מהכוח הצה"לי. המאמר יאיר פינות נוספות מפתיעות על פעילות משמר הגבול במהלך "מבצע קדש" בגזרות הלחימה הנוספות ולאחריו. כמו כן, הוא ישפוך אור לראשונה על פעילותו של חיל ותיק שלא נחקר ותועד, ועל התהליכים שעיצבו את מעמדו של החיל **כ"משטרה של הצבא", ו"הצבא של המשטרה"** עד ימינו.

מי ישמור על הגבול ?

עוד לפני קום המדינה, כחלק מההתבססות השלטונית, הוקמה "ועדת מצב" שהכינה תוכניות יסוד להקמת מוסדות המדינה שבדרך. במסגרת הועדה הוחלט להקים גוף מיוחד שיפקח על הקמת המשטרה. בראש הצוות נבחר לעמוד יחזקאל סהר (סחרוב), שלימים מונה כמפקח הכללי הראשון של משטרת ישראל. לאחר עבודת הכנה בת מספר חודשים גיבש הצוות תוכנית פעולה ובה הציג לועדה הצעה להקמת שני גופים: **משטרה עברית** - שתתמסר לבעיות של גלוי פשעים ומניעתם (מקבילה לפעילות אותה עושה היום משטרת ישראל)[2], **וז'נדרמריה -** "אשר תקבל עליה את תפקידי השמירה והבטחון באזורים שמחוץ לערים ולגבולות. שני הכוחות גם יחד ימצאו תחת אותו הפקוד וההנהלה".[3] הוחלט כי הכוח ישמש ככח מחץ במהומות, יקיים סיורים בדרכים, ויוכפף למשטרה כמחלקה במטה הארצי. מפקדה של הז'נדרמריה יהיה קצין בדרגת קולונל, סגנו מיור, השליש יהיה בדרגת קפיטן, ושאר הקצינים בדרגת לוטננט. עוד הוחלט כי החיל יפעל במקביל לכוחות הצבא הפועלים, וישתכן במחנות ובמתקנים צבאיים בפיקוד משטרתי.[4]

עם סיום המלחמה וקיום הבחירות הכלליות לכנסת ב-25 בינואר 1949 הוקמה ועדה מיוחדת שכללה את המפקח הכללי, האלוף דוד שאלתיאל וסא"ל ישראל בר, שדנה בנושא המשטרה והז'נדרמריה. לאחר מספר דיונים הוגש דין וחשבון חלקי לשר הבטחון, שמסקנותיו היו כי תפקיד שמירת הגבולות יוטל על המשטרה וכי אין להקים כוח נפרד של ז'נדרמריה אלא יש לצרפו

[2] **הצעה להקמת משטרה במדינה העברית**, 21 בדצמבר 1947, ממ"ו מג"ב תיק 1949-1842 ס"ז 19-1.
[3] **הצעת עקרונות להקמת ז'נדרמריה**, ארכיון צה"ל 2169/50.
[4] **הצעה להקמת כח ז'נדרמריה בתקופת המעבר**, ממ"ו מג"ב, תיק 1949-1942 ס"ז 20-1.

למשטרה[5]. הדוח לא כלל אמירה חד משמעית לגבי התפקיד המיועד של החיל החדש, ולא הוגדר באופן ברור איזה גבולות תקבל המשטרה תחת אחריותה, האם גם גבולות מבצעיים, כגון הגבול המצרי והירדני או רק גבולות המטפלים בבעיות הברחות, כגון הגבול הצפוני. בדוח הומלץ שהכוח ילבש מדים שונים מהמשטרה ויפעל באמצעות כלי רכב משורינים ופרשים תוך ציון פרטים טכניים, המפרטים את מהות הפעילות. פקודה סדורה נעדרה בשלב זה, דבר שיצר חוסר בהירות לגבי הפעלת הכוח ובנייניו כבר בשלב ראשוני זה.

למרות ההמלצות לא שררה תמימות דעים בין פיקוד הצבא והמשטרה לגבי מי ישלוט בגבול. אין ספק, שהיה ברור לשני הגופים, כי הכוח שיקבל את המשימה יזכה לתיקנון נרחב בכוח אדם ובציוד. עקב כך, סוכם בין הצבא והמשטרה כי תחל עבודת מטה בעניין, והוצגו דרכי פעולה אפשריות להעברת האחריות לגוף המתאים.

בתחילת חודש יוני 1949 ולאחריו, הוגשו מספר הצעות על ידי סגן אלוף שלום עשת יועצו הצבאי של ראש הממשלה. ההצעה הראשונה העלתה אפשרות כי פיקוד "חיל הספר" (הכינוי החדש לז'נדרמריה) יהיה תחת פקוד עצמאי. בהצעה מפורטים תקנים ותפקידים מיועדים[6]. על פי הצעה נוספת "חיל הספר" יוכפף לפיקוד המשטרה, ובשעת חרום יועבר החיל לפקוד המטה הכללי של צה"ל.[7] אף הצעה זו לא כללה פרוט של שיטת ההפעלה או פקודה מסודרת. במסמך שפורסם ב-24 ביוני 1949 ובו פורטו התקנים ליחידות השונות, ניתן תקן של 2,000 איש ל"חיל הספר"[8] אשר החריף את המאבק בין הצבא למשטרה (בספטמבר 1949 הקימה המשטרה כוח של 350 שוטרים, לשמירה על הגבול הצפוני כדי לקבוע עובדות בשטח).

הצבא מקבל אחריות

ב-21 בספטמבר 1949, החליט ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון על הקמת "חיל הספר" במסגרת הצבא, ולא באחריות המשטרה. ב-10 באוקטובר אותה שנה הוציא הרמטכ"ל פקודה בה הוא מודיע על הקמת החיל החדש במסגרת צה"ל בכפיפות למטה הכללי.[9]

כמפקד החיל החדש מונה האלוף דוד שאלתיאל. עמדתו העקרונית הייתה, כי די בכוח משטרתי מיוחד שיפקח על הגבולות אשר אינם מוחזקים על ידי הצבא, וכי אין צורך למנות כוח מיוחד שישב על כל הגבולות. אך לבסוף כשמונה לתפקיד שינה את גישתו והתווה את דרכי הפעולה של החיל[10] :

[5] **פרטיכל מטה המשטרה, המשטרה והז'נדרמריה,** 5 במרץ 1949, ממ"ו מג"ב תיק 1942-1949 ס"ז 1-89.
[6] מר שאול אביגור, **תזכיר לשכת רמטכ"ל**, 13 ביוני 1949, ממ"ו מג"ב, תיק 1942-1949 ס"ז 1-89.
[7] שם.
[8] שם ס"ז, 1-75.
[9] עם הקמת החיל החדש החלה תנופת גיוס, הופצו מודעות פרסום, ואף נקבעה סמה "נאמנות ללא גבול, לשמירה על הגבול" כשהודגש שתנאי השרות בגוף החדש יהיו במסגרת שרות קבע בלבד.

"החיל יותאם... לאנשים האוהבים לחיות חיי גוף, להרגיש את הבריא ואת התנועה, ישרים, נאמנים ויודעים כי יש יעוד וחלוציות בתפקידם. לדבריו, החיל יפעל תוך הכרה ברורה כי ...גבולותינו מתפתלים לאורך 960 ק"מ, ורק חיל שיראה בכך את תפקידו המיוחד יוכל למלא את תפקידו בהצלחה. דרוש כאן לימוד ממושך, לדעת לפעול נגד מפירי חוק, כגון: מבריחים... החיל יפעל למען מניעת סכסוכים בגבולות. המתנדב לחיל הספר צריך להיות מחוסן מבחינה מוסרית, להיות אמיץ, לאהוב חיים קשים ואת הטבע... המתנדב יצטרך להתחייב לשירות של עד חמש שנים, אבל המגמה היא שימשיך בתפקידו אפילו 20 שנה... פעילות "חיל הספר" תהיה בנויה על ניידות מכסימאלית ובעיקר ברגל... חיל הספר יתרכז בשמירה לאורך הגבולות... ויהיה האוזנים והעיניים של הצבא בגבול. ההווי בחיל-הספר יהיה אף הוא צבאי. החיל יפעל ביחידות וחוליות קטנות. למעשה "חיל-ספר" אחד הינו חוליה בפני עצמה, הוא מהווה איש משמר הגבול, מודיעין, קשר למשטרה, איש חוק ואוחז בנשק... לפי דברי האלוף, דוד שאלתיאל, החיל יקלוט לשורותיו מתנדבים של נוער ארצישראלי, המכיר ושולט בנופי הארץ ושביליה, לצד בני מיעוטים, שיתקבלו בברכה לשירות בחיל החדש".

חזונו של שאלתיאל היה שהחיל החדש יפעל כיחידה צבאית לכל דבר, ותפקידו יהיה לבצע פעילות כנגד חדירת מסתננים שחדרו לצרכי גניבה, שוד, החדרת סמים, רצח, חבלה ופעולות טרור. פעילויות הטרור כללו שיגור מרגלים באמצעות מנגנוני מודיעין ערביים לשם איסוף מידע ויצירת קשר עם סוכנים בשטחי המדינה, חדירת כנופיות מאורגנות למטרות רצח יהודים, מארבים לאזרחים, לכלי רכב ציבוריים ולרכבות, התפרצויות לבתים לשם הרג והרס, חדירה של מחבלים מצויידים בחומרי חבלה למטרת פיצוץ בתים, גשרים, צינורות מים, מסילות ברזל וכן הבערת יבולים חקלאיים, שגרמו נזק רב לתושבים.

סוג אחר של הסתננות היה לצורך הברחות של מוצרים וסחורות מתוצרת ישראל למדינות ערב ולהפך, וכן לצורך החדרת סוכנים לישראל. במקביל, היו גם הסתננות של ערבים שהתגוררו בעבר בישראל וחדרו לארץ לצורך ביקורי קרובים או שחצו את הארץ על מנת לעבור למדינות ערב הסמוכות היות וישראל משמשת נקודת מעבר מארץ ערבית אחת לשכנותיה האחרות ונצלו זאת אף למטרות הברחה, מעשי שוד וגניבות. [11]

בנושאים אלו טיפל החיל בעתות שלום. בימי מלחמה הוגדר תפקידו של החיל החדש בששה סעיפים. משימותיו כללו הוראת דרך לצבא, החזקת הסדר במדינה, סיוע למושלים הצבאים בנהול שטחים כבושים, וביצוע עבודות של משטרה צבאית לרבות טפול בעריקים ובנפקדים.[12]

---

[10] י. ארגמן, **"הגבול"**, ישראל 1996, וכן **"במחנה"** 29 באוקטובר 1949 גליון 10, עמ' 23.

[11] במכתב שהוציא לוי אשכול, ב 14 בפברואר 1950 בתפקידו כראש המחלקה להתיישבות, התריע על הצורך בגיוס מיידי של שומרים בשכר על יישובי הספר, שכן הוא טען שבטחונם מופקר וקיימת התעלמות מצרכיהם. המכתב פעל את פעולתו, ממ"ו מג"ב, תיק 1950 ס"ז 272-515.

[12] **הגדרת תפקידי החיל במלחמה**, ארכיון צה"ל 2169/50, 107, עמוד 1.

למרות התעמולה שהתלוותה להשקת היחידה החדשה במסגרת צה"ל, התגלעו קשיים רבים. העקרי שבהם היה קושי בגיוס כח אדם ליחידה. ב-29 בספטמבר 1949 הודה האלוף שאלתיאל

במסמך שפרסם, כי הוא נתקל בקשיים רבים. בדין וחשבון נוסף שהוגש מספר שבועות לאחר מכן הבהיר, כי מבין 250 מועמדים שהתייצבו נמצאו כ-150 מתאימים (רובם עולים חדשים עם קשיי שפה). בהמשך כתב האלוף שאלתיאל, כי "חוסר רצון, אדישות ואינרציה מלווה תעמולת לחישה עוינת לחיל שמקורה בצמרת הצבא" בלי לפרש את כוונתו. מיד לאחר מכן הוא ביקש להפגש עם ראש הממשלה כדי לשוחח על תפקידו.

האחריות חוזרת למשטרת ישראל

לאחר מספר דיונים החליט ראש הממשלה החלטה עקרונית להעביר את "חיל הספר" לפיקוד משטרת ישראל. אכן, זמן קצר לאחר מכן עבר החיל לאחריות המשטרה, לאחר שראש הממשלה קיבל את הצעת פיקוד המשטרה, להפעלת החיל במסגרתו. במסקנות דו"ח שהוציא ראש הממשלה לרמטכ"ל, למפכ"ל ולאלוף שאלתיאל ב-7 במרץ 1950 הוחלט, כי היחידה תוכפף למשרד הבטחון בפקוד משטרתי כאשר **"החיל נועד לתפקידי קרב בשעת מלחמה, כיחידה צבאית ולתפקידי בטחון פנימיים בימי שלום".**[13] זו ההתיחסות הראשונה לחיל, ככח שיפעל בשתוף עם צה"ל כיחידה קרבית לכל דבר. אולם, הצהרה זו לא עמדה במבחן המציאות של בניית הכוח ובתוכנית האימונים וההפעלה בחודשים שלאחר מכן.

חבלי לידה

במסגרת ההערכות המחודשת הוחלט, כי 500 חיילים שסימו אמון משולב צבאי ומשטרתי יושאלו למשטרה עבור אבטחת גבול הצפון בפקוד מוחלט של המשטרה[14] (כפועל יוצא מקבלת האחריות לגבול הצפון על ידי המשטרה הצבא העביר תקציב להקמת מחנה אמונים בשפרעם). עוד בחודש ינואר 1950, אישר סגן הרמטכ"ל האלוף מרדכי מקלף העברה של 80 מתנדבים ל"חיל הספר". ב-18 באפריל 1950 יישם את החלטת ראש הממשלה והעביר גדוד של "חיל הספר" למשטרה לפעילות למשך שנה.[15]

למוד נסיון מהתנהלות הצבא מול המשטרה בכל הקשור להפעלת "חיל הספר", פרסם המפכ"ל מסמך ב-6 במאי 1950[16], בו הוא קובע כי לא ניתן יהיה לקלוט את הגדוד, עד שלא ינתן למשטרה

[13] **מסקנות ארגון "חיל הספר" בנושא יחידה ארצית בפקוד משהב"ט**, 7 במרץ 1950 ממ"ו מג"ב, תיק 1950, ס"ז 457. וכן ראה, ארכיון צה"ל (לעיל הערה 1) 2169/50, 107, עמודים 8-1.

[14] במסמך הובהר כי המפכ"ל יהיה רשאי לבצע מנויים, אך הם לא יחוייבו את הצבא, וכשהיחידה תחזור לצבא יהיו קבילות רק הדרגות שנתנו על ידי הצבא. תקציב היחידה יועבר ממשרד הבטחון למשטרה. שם, ס"ז 258.

[15] **ראש מטכ"ל אכ"א, בנושא כח אדם חיל הספר**, ינואר 1950, ממ"ו מג"ב, תיק 1950, ס"ז 3-2. וכן ראה ארכיון צה"ל (לעיל הערה 1) 1291/51, 18, עמוד 1. הוחלט כי המדים יהיו שונים ממדי צבא היבשה ומהשוטרים.

[16] **החלטות ישיבות סגל "א"**, 6 במאי 1940 בנושא "חיל הספר", ממ"ו מג"ב, תיק 1950 (ב), ס"ז (29) 54-2.

כל התקציב והציוד הדרוש להפעלתו.[17] כמו כן, הוא ביקש מסמך בכתב מהצבא בו יובהר בברור שמפקד הגדוד יעמוד תחת פקודו הישיר של המפכ"ל, ללא תלות בצבא. בנוסף, הוא ביקש סמכויות נלוות של שיפוט ומינוי, ואת הקמתם של שלושה בסיסים פלוגתיים, על פי הפירוט הבא:

- פלוגה למחוז טבריה – בסיסה במגידו
- פלוגה למחוז חיפה - בסיסה בביר בורין (בארותיים)
- פלוגה למחוז השרון - בסיסה יהיה בנוה ימין (בין כפר סבא לאייל)[18]

למרות הדרישה הברורה ובטרם ההבהרות המבוקשות, החל החיל לפעול במסגרת המשטרה. הלין על כך מפקד מחוז חיפה י. שיף וטען, כי הכוחות העומדים לרשותו פועלים ללא פיקוד וללא ציוד. הוא הצביע על העובדה, שהצבא הוציא את כוחותיו מהאזורים שעברו לשליטת "חיל הספר", ולטענתו "שטחי הגבול הנזכרים פרוצים ומופקרים לגמרי".[19] מפקד מחוז ת"א י. פלג טען שאותן בעיות קיימות המחוז ת"א, אך למרות זאת הוא צפה שהפעילות תהיה חיובית.[20]

פיקוד המשטרה המשיך לפעול על מנת לשמור את הגדוד תחת פיקודו ולטפח את שוטריו, על מנת לקבוע עובדות ולענות על צרכים עתידיים. המשטרה ראתה חשיבות רבה בכך, שבנוסף להיותו כוח סמי-צבאי איכותי בעל יכולת לפעילות מבצעית בגבול, הגדוד יעסוק גם בתפקידי משטרה קלאסיים, כגון גילוי פשיעה ומניעתה.

אמצעי נוסף, בו נקטה המשטרה על מנת לבסס את מעמדו של "חיל הספר" ככוח משטרתי ללא זיקה צבאית, היה פרסום פקודה בה נקבע, כי בכל הודעה היוצאת לתקשורת או לגופים אחרים והעוסקת ב"חיל הספר" יכתב בפירוש "בוצע ע"י יחידות 'חיל הספר' המסופחות למשטרת ישראל".[21]

למרות כל ההבנות שהושגו, הצבא המשיך בהתעלמותו מהמהלכים שגובשו בדבר העברת התקציבים והפיקוד. כתוצאה מכך, המפכ"ל נאלץ לשלוח תזכיר לרמטכ"ל בו פירט את מצב הכוח, ציודו ותנאי עבודתו ודרש במפגיע להשלים את הכוח והציוד. הוא הוסיף אזהרה, כי אם לא יתמלאו דרישותיו **"מן ההכרח שהמשטרה תחזיר את החיל לצבא ותוריד מעצמה את האחריות ללחימה בהסתננות"**.[22]

---

[17] **"מספרו של הגדוד 895 של "חיל הספר"**, 5 ביוני 1950, ממ"ו מג"ב, תיק 1950 (ב), ס"ז 78-2 (32).
[18] **א. לוין**, ראיון, פתח תקוה 2005.
[19] **זכרון דברים ישיבת סגל "ב"**, 10 ביוני 1950, ממ"ו מג"ב, תיק 1950 (ב) ס"ז 83-2 (35).
[20] שם.
[21] **"חיל הספר-פרסום"**, 7 ביולי 1970, ממ"ו מג"ב, תיק 1950 (ב) ס"ז 88-2 4/30.
[22] **"החלטות ישיבת סגל "א"**, 21 ביולי 1950, בנושא "חיל הספר", ממ"ו מג"ב, תיק 1950 (ב) ס"ז (37) 93-2.

מכתבים אלו ועוד רבים שנשלחו, פעלו בסופו של דבר את פעולתם והכוח החל לקבל אט אט ציוד, תקציבים ושוטרים חדשים שהועברו מהצבא, מהמשטרה ומגיוסים חדשים. בחודש נובמבר 1950

הוציא הצבא הנחיה לפיה יפורק "חיל הספר" כמסגרת אופרטיבית בתוך צה"ל, משטרת ישראל תקבל אחריות לגבול משדה התעופה לוד ועד גבולה הצפון-מערבי של המדינה בראש הנקרה. [23]

המשטרה התחייבה להציב כוח ראשוני בגבול, ב-1 במרץ 1951, עד שיאומנו הכוחות הקבועים שיפעלו במסגרת החדשה. בנתיים הוחלט כי גדוד "חיל הספר" שהושאל למשטרה למשך שנה ימשיך לפעול עד סיום הכשרת הכוחות החדשים. כמו כן, הוחלט שהמשטרה תוכל לבחור מגדודים 895 ו-896 של "חיל הספר" אשר בפיקוד הצבא, 300 חיילים שאינם קצינים אשר יהוו את התשתית להקמת החיל.

נראה כי הכוח שעוצב על ידי פיקוד המשטרה, היווה את הבסיס להקמת "משמר הגבול" שלוש שנים לאחר מכן במתכונתו, כפי שהוא פועל עד היום.
שלושת הפלוגות[24] שהוכפפו למחוזות טבריה, חיפה ושרון שינו את מיקומם ונפרסו מחדש בגזרות חדשות: **נפת פ"ת**: משטרת ראש העין, **נפת חדרה:** משטרת כרכור **ונפת עפולה**: מואדי ערה עד קבוץ גשר.

על מנת להגביר את התיאום בין הצבא והמשטרה בכל הנוגע לפעילותם של הפלוגות החדשות, הוחלט למנות מתאם משותף, מקסים כאהן (הידוע בכנוי מקסיקאן).[25]

זמן קצר לאחר ההערכות החדשה הוכיחה עצמה הפעילות המבצעית של פלוגות "המשמר" החדשות ("חיל הספר". משמר הגבול עדיין לא קבל את שמו באופן רשמי), ובעטיה הורידו יחידות המשטרה, באופן דרסתי את פעילותן כנגד מסתננים.[26]

במקביל החל גיוס מואץ של שוטרים, ביניהם גם שוטרים לא יהודים, דרוזים וצ'רקסים. מהלך שהוליד מערכת יחסים ואחוות לוחמים יוצאת דופן[27] (לכל פלוגה צורפה מחלקה של דרוזים וצ'רקסים).

---

[23] **"חיל הספר הנחיה"**, נובמבר 1950 מאת ע. בן גוריון, ממ"ו מג"ב, תיק 1951-1954 (א) וכן ממ"ו מג"ב 1950 ס"ז 2-136.

[24] **"פיקוד לחיל הגבולות המשטרתי"** 20 בנובמבר 1950, ממ"ו מג"ב, תיק 1951-1954 ס"ז 954. בנוסף לשלושת הפלוגות הוקמה פלוגה רביעית, שהיוותה עתודה.

[25] **מנוי מתאם זמני**, ממ"ו מג"ב, תיק 1942-1942 ס"ז 06-234. מפקדי הפלוגות היו, פלוגה א': בפקודו של אריה אלכסנדרוני, פלוגה ב': בפקודו של דב אוגול, ופלוגה ג': בפקודו של שמואל איתן.

[26] בנוסף לשלושת הפלוגות המשיכו לפעול כוחות נוספים בגבול הצפוני ובירושלים, עד שהוכפפו גם הם למשמר הגבול.

במהלך השנים 1951-1953 גויסו שוטרים רבים, שהוו את התשתית להקמת החיל. לאור הפעילות המוצלחת שנרשמה וההערכות הטובה שאפשרה למשטרה להתפנות למשימות אחרות, הוחלט

במהלך חודש אפריל 1953 להקים כוח משטרתי מיוחד שיקרא **משמר הגבול** (יוזמה שהחלה בעקבות פנייה של יחזקאל סהר (סחרוב) המפכ"ל, שפנה לראש הממשלה בן גוריון וביקש להגדיל את הכוחות הפועלים). במסמך שנכתב על ידי פנחס קופל, שהתמנה למפקד החיל[28], עוצבו העקרונות המנחים להפעלתו[29] (החיל הוקם בפקודה שפורסמה ב-26 באפריל 1953, ביום בו מונה קופל לתפקידו).

הקמת משמר הגבול וייעודו

"זכויותיו וחובותיו ככל שוטר במשטרת ישראל, כפוף לאגף ארגון במשטרה, הכוח יהיה בנוי כולו במתכונת צבאית בכפיפות לנפה שבגזרתה היא פועלת, האימון הוא אימון צבאי לכל דבר, בתוספת אימונים בנושאים משטרתיים". תפקידי הכוח "שמירה על גבולות המדינה בפני כל הסתננות למטרותיה".[30]

מספר שבועות לאחר שהוחלט על הקמת החיל וייעודו הופצה פקודת ההקמה של משמר הגבול על ידי המטה הארצי. הפקודה הגדירה בפירוט רב, ב-38 סעיפים, את החיל, תעודתו, הרכבו, מעמדם של השוטרים, מבנהו, כפיפותו, גיוס, אמונים, תפקידים וסמכויות.

מתוך עיון במסמך ניתן לעמוד על מספר עניינים חשובים המסבירים את מהותו של החיל החדש ופעילותו (בחרתי להביא מספר סעיפים הנוגעים לפעילותו של מג"ב תחת פיקוד המשטרה בזיקה לצה"ל).

"מעמדם של שוטרי משמר הגבול"

"דינם של אנשי משמר הגבול, לכל דרגותיהם כדין אנשי המשטרה האחרים, ואין הם נבדלים מהם אלא הבדלה אדמניסטרטיבית ופקודות בלבד. כל החובות המוטלות על אנשי המשטרה לפי פקודות המשטרה ותקנותיה... חלים עליהם במלוא המידה". [31]

---

[27] "**הנדון:העברות שוטרים לא יהודים**", 14 במרץ 1952, ממ"ו מג"ב, תיק 1951-1954 ס"ז 69-4. וכן "**העברות מג"ב**", 30 במרץ 1952, ממ"ו מג"ב, תיק 1952 (2) ס"ז 84-4.

[28] פנחס קופל הושאל מקואופרטיב "דן", והתמנה כמפקד החיל בדרגת מפקח מחוזי, החל מה 26 באפריל 1953 יום הקמת החיל.

מינוי קופל פנחס, 26 באפריל 1953, שר המשטרה בכור שטרית ממ"ו מג"ב, תיק 1953 ס"ז 1953 5-28 (6) וכן 21 במאי 1953 **קואפרטיב "דן"** ממ"ו מג"ב ס"ז 23-5 (4)

[29] **הנדון: משמר הגבול**, 3 באוגוסט 1953, ממ"ו מג"ב, תיק 1951-1961 ס"ז 140-5 (19)

[30] **פקודות המטה הארצי**, מס' 27, 3 ביולי 1953 בנושאי "משמר הגבול", ממ"ו מג"ב, תיק 1953 ס"ז 1 (מוצג).

[31] שם, סעיף א'.

"מבנה המשמר"

"בראש המשמר עומד מטה המשמר, החולש על פלוגות או גדודים... יחידת היסוד של משמר הגבול המחלקה, החונה בבסיס משטרתי מסוים. המחלקה היא יחידת המשנה של הפלוגה, המורכבת משלוש או מארבע מחלקות. שתי פלוגות (לכל הפחות) או ארבע (לכל היותר) מהוות גדוד. הפלוגות תצוינה באותיות האלפבית (החל מאלף) לפי סדר ארצי".[32] (כפי המקובל עד היום).

כפי שניתן לראות, המשטרה עצמה החליטה, כי מבנה משמר הגבול יהיה מבנה צבאי, שונה לחלוטין ממבנה משטרת ישראל הבנויה מתחנות ומנקודות. כמו כן, נקבע בפקודה כי הכפיפות הפיקודית תהיה מתואמת על ידי ראש אגף ארגון.[33]

מפקד משמר הגבול קיבל אחריות כראש מחלקת הגבולות במטה הארצי, הכוללת את המדור ללחימה בהסתננות. בנוסף, הודגש כי מרגע שהוקצתה גזרה מסוימת למג"ב לא תעשה בגזרה "כל פעולה על ידי כוח משטרתי או צבאי כלשהו, אלא בתאום מראש עם מפקד יחידת המשמר האחראית לגזרה".[34]

"גיוס ואמונים"

מתוקף בנייתו כחיל שתכליתו לחימה במסתננים במובן הצבאי, הוחלט שבנוסף להכשרה המשטרתית יקבלו אנשי משמר הגבול **אמון צבאי רחב המשותף למשטרה ולצבא**. מחלקת ההדרכה של המשטרה הייתה בעלת הסמכות הבלעדית לקביעת התכנים.[35]

בסיפא של הפקודה תוארו תפקידיו וסמכותיו של מפקד משמר הגבול. נקבע, כי הוא המייצג הבלעדי של המשטרה בפני הצבא בכל הנוגע לשטח הלחימה בהסתננות.

מסמך זה הסדיר לראשונה את אופי פעילותו של החיל. ניתן לראות, כי כבר בראשיתו נערך החיל בעיקר ללחימה מבצעית צבאית, ופחות ללחימה בפשיעה, שכן תקופה זו היתה רצופה הסתננויות בלתי פוסקות מהגבולות, והצריכה פקודות ונהלים ברורים לשמירה על הגבולות. שיתוף הפעולה עם צה"ל החל להתגבש בעת ההיא, כשהצבא מבקש לסייע באימון הגוף החדש.

עבוי כוחות מג"ב

עם הוצאתו של מסמך זה הוסדרה פעילותו של משמר הגבול באופן רישמי[36], ואושרה מסגרת תקציבית לעבוי הפלוגות, תוך שנוי שמותיהם ואחריותם הבטחונית:

---

[32] שם, סעיף יא-טו.
[33] שם, סעיף לא-לד.
[34] שם, סעיף ח-י.
[35] שם, סעיף לא-לד.
[36] **משטרת ישראל איות פלוגות מג"ב**, 5 ביולי 1953, ממ"ו מג"ב 1951-1954 ס"ז 87-5 (י)

פלוגה א - נפת הבירה.

פלוגה ב - נפת הכפרים.

פלוגה ג - נפת השפלה (בסיס רמלה).

פלוגה ד - נפת פ"ת (בסיס ראש העין).

פלוגה ה – נפת פ"ת (בסיס כפר סבא).

פלוגה ו - נפת התיכון.

פלוגה ז - נפת העמקים.

פלוגה ח - נפת הגבול הצפוני.

חודשיים לאחר מכן אורגנו הפלוגות במסגרת גדודים[37] (כשמטותיהם פועלים בבסיסי קבע):

גדוד 1: מטה ירושלים, פלוגות א ו-ב.

גדוד 2: מטה רמלה, פלוגות ג, ד, ה, ו.

גדוד 3: מטה טבריה, פלוגות ז, ח.

העקרונות הארגונים והתפעוליים הבסיסים של "משמר הגבול" הותאמו לצרכים ולבעיות להם נדרש החיל לתת מענה והם: הקמה של בסיסי החיל באזורי ספר, ובקרבה לגבולות המדינה, שאפשרה הפעלה של חוליות לוחמות שבצעו פעילות, כגון: סיורים, מחסומים, תצפיות, מארבים מסוגים שונים ופעילות יזומה על פי הצורך.

במהלך פעילותו של משמר הגבול באזורי הספר, נוצר קשר אמיץ עם התושבים באזורי העימות. השוטרים סייעו לתושבים לא רק בהגנה על יישוביהם אלא גם בקליטתם במקום.

עקרונות הפעילות של מג"ב התחדדו לאחר פעולת "קיביה"[38], שנערכה כפעולת תגמול להסתננויות רבות של "הפדיונים", שהגיעו לשיאם ברציחתם של אם ושני ילדיה בשנתם במושב יהודיה. לאחר פעולת התגמול של צה"ל והכוננות שהוכרזה בעקבותיה, עמד משמר הגבול לראשונה בחזית העשייה הבטחונית כשהוא שולט באופן בלעדי על הגבולות שבאחריותו ומוכיח את חשיבותו בהרתעה ובשמירת העוצר.

בדו"ח שהוגש ב-6 בנובמבר 1953 שעניינו שיתוף פעולה עם צה"ל לאחר "קיביה" ניתנה סקירה על פעילות מג"ב במהלך המבצע וצויינו השנויים אשר יש לבצע בהפעלת מג"ב לאחר הפעולה. בדו"ח הוחלט לתת למג"ב מעמד של חיל רגלים ממונע "**כפלוגות חי"ר מוסעות**". עוד הודגש כי "אין ספק שפלוגות המשמר, שיש להן מגע יום יומי עם הגבול מסוגלות לשמש ככח סיור קדמי ממדרגה

[37] **מטא"ר אגף ארגון פקודות קבע**, ממ"ו מג"ב תיק 1961-1951 ס"ז 21-6 עמ' 2.

[38] פעולת תגמול שבוצעה ב-14 באוקטובר 1953 על ידי יחידה 101 ופלוגת צנחנים שהצטרפה אליה בכפר "קיביה". בפעולה פוצצו עשרות בתים, בתוכם נספו 69 אזרחים. הפעולה באה בעקבות הסתננויות קשות מאוד בכל הארץ.

הבטחון השוטף - לאחריות משמר הגבול

המסמך המשיך לפרט את שילובו של מג"ב במסגרת הכוחות הלוחמים, שייצוידו בכלי נשק מתקדמים, רכבים משורינים[40], רשת מודיעין וקשר ואמונים מיוחדים בשיתוף עם הצבא. המטרה הייתה לנצל את יכולותיו של מג"ב כחיל האחראי לגזרה זמן רב אשר מכיר אותה היטב ומסוגל לפעול גם בתוך שטח האויב, וככוח מקצועי נוסף המהווה מכפלת כוח לצבא במקומות מוגדרים.
נסיון ראשון זה, הביא כעבור חודש למפנה היסטורי. לראשונה מאז קום המדינה, העביר צה"ל באופן רשמי ב-1 באפריל 1954 את האחריות לבטחון השוטף ביישובי הספר למשמר הגבול. [41]
למרות העברת האחריות למג"ב, צה"ל המשיך להיות אחראי לבטחון השוטף במרחב פקוד דרום, צפון, באזור הכנרת לאבטחת הדיג ובפקוד מרכז במובלעת הר הצופים.

עם קבלת המשימה החל משמר הגבול במפוי היישובים בגזרותיו והוחל בארגונם הבטחוני. בכל יישוב התמנה איש קשר ששימש כשוטר (רב"ש – רכז בטחון שוטף). מונו מפקדי אזורים, נבנו חדרי נשק, הוקמו ואורגנו כיתות כוננות, הוכנסו נהלי שמירה, מארבים, חסימות, ותיאום יציאה וכניסה של כוחות צה"ל. היישובים מוגנו בגדרות ובתאורה היקפית בשיתוף צה"ל והסוכנות היהודית (המגע בין רכז הבטחון השוטף לגופים האחרים היה דרך מג"ב בלבד). בהמשך תוגברה השמירה ביישובים וחלק נכבד מן הפעילות הוקדשה ללווי חקלאים שעבדו בסמוך לגבול.

לאור קבלת האחריות החדשה תוגברו אימוניו של החיל, ונקבעה תוכנית אימונים שכללה 500 שעות של אימונים צבאים (לעומת 200 בתוכנית הקודמת). מסגרת האמונים כללה, בין השאר, שדאות, אימון פרט, חוליה, כיתה, לחימה בשטח בנוי, מטווחים ועוד. בבסיס ההחלטה על הגדלת מכסת האימונים, עמדה ביקורת צה"ל במהלכה נבדקה רמת האימונים של החיל על מנת להחליט כיצד לשלבו במערך החרום של צה"ל בעת מלחמה.

בבדיקה החל אל"מ יצחק רבין בתפקידו כראש אגף ההדרכה. לאחר שבחן את התנהלותו של החיל ממספר היבטים קבע כי הרמה גבוהה מאוד, וכי דרוש שדרוג במספר אלמנטים של הכשרת חיל רגלים, כגון: אימון המחלקה והפלוגה, מחסור בנשק פלוגתי (מקלעים) החלפת הנשק האנגלי של מג"ב לנשק צה"לי (F.N), איחוד מערכות הקשר, אימון נגד טנקים (רנ"ט, ובזוקה), שיעמידו את משמר הגבול ככוח שיוכל להשתלב בסדר הכוחות של חיל הרגלים של צה"ל כפלוגה רובאית

---

[39] **דו"ח שיתוף פעולה עם צה"ל לאחר "קיביה"**, 6 בנובמבר 1953, ממ"ו מג"ב, תיק 1954-1950 ס"ז 13-6, 0/299.
[40] בשנת 1953 נעשה נסיון להקים יחידת שיריון שתפעל במסגרת מג"ב. נרכשו שתים עשרה שריונית, מדגם Wite. כתוצאה ממחסור בחלפים פורקה היחידה לאחר זמן קצר.
[41] **"העברת בטחון שוטף"**, מרץ 1954, ממ"ו מג"ב, תיק 1954 ס"ז 63-8. וכן ארכיון צה"ל 642/56, 185 עמוד 1. ו-8/56, 21 עמ' 6-1.

רביעית לכל גדוד חי"ר.[42] רק חלק קטן מהחלטות אלו יושם עד תחילת "מבצע קדש". במסמך שפרסם מפקד חטיבה (מחוז) 16 האלוף ח. הרצוג, שנה לאחר מכן, הוא סקר את פעילות מג"ב והמליץ כי משמר הגבול יוכפף לאג"מ צה"ל גם בשגרה, היות והמדינה נמצאת המצב חרום באופן

תדיר. כמו כן, המליץ אף הוא לספק לכוחות מג"ב נשק וקשר צה"לי, וכן המליץ כי יחידות מג"ב יעברו תרגיל ואימון עם אותן יחידות צה"ליות איתן ישתפו פעולה בשעת חירום.[43] גם המלצות אלו לא יושמו ברובן. בהמשך נעשה נסיון להעביר את מג"ב לצה"ל בתיווך סגן הרמטכ"ל האלוף ח. לסקוב, אך הנסיון כשל בעיקר עקב קשיי תקציב.[44]

1956 - ההסתננות לשיאים חדשים

התקופה שלפני "מבצע קדש", היתה לא פחות סוערת ומאתגרת. בנוסף לאחריותו של משמר הגבול על בטחון הפנים, התגברה פעילותם של המסתננים בגבול. פעילות שנשאה בעיקר אופי חבלני אך גם פלילי שגרמה לנזקים כבדים, לפגיעה במורל והחמור מכל לפגיעות בנפש. בתקופה זו נהרגו ונפצעו עשרות אזרחים ואנשי כוחות הבטחון. משמר הגבול המשיך בתקופה זו בפעילות חשיפה, סיור, מארבים ותצפיות גבול. עיקר פעילותו התמקדה באופי הצבאי והמבצעי של ההסתננות, עם ערך מוסף של טיפול משטרתי באספקט הפלילי.[45]

בשנת 1956 אירע מפנה בפעילות המסתננים. פעילותם הפכה למאורגנת יותר. רוב המסתננים חדרו משטחי מצרים, לבנון וירדן. האחרונים היו אחראים למחצית ממקרי הרצח שארעו בארץ באותה תקופה. הפעילות התאפיינה במעשי שוד, החדרת חוליות ריגול ופעילות עניפה של הברחות. מנתונים שהוצגו לסגל הפיקוד של המשטרה בשנת 1956, עלה כי מספר המסתננים שחדרו למדינה גדל ב-29.4%, ומספר העבירות שבוצעו על ידם עלה ב-33.9%.[46] בסך הכל חדרו לארץ באותה שנה 5,713 מסתננים לעומת 4,414 בשנה הקודמת. בנוסף, נתפסו 263 מסתננים. כתוצאה מפעולותיהם נהרגו עשרות מתושבי המדינה. בסיכום הדברים צויין כי משמר הגבול מילא תפקיד חשוב בריסון פעולתיהם של המסתננים בשיתוף פעולה עם רכזי הבטחון השוטף בישובים שהיו תחת פיקוד מג"ב.[47] בתגובה לעלייה הדרמטית במקרי ההסתננות[48] ובתגובה למעשי ההרג והשוד[49] הגביר צה"ל את פעולותיו כנגד ירדן, ששיאן היה "במבצע קדש".

---

[42] **דו"ח רמת אמון משמר הגבול**, 17 במרץ 1954, ארכיון צה"ל 8/56, 21, עמוד 2.

[43] **פעילות מג"ב סקירה**, 19 באוקטובר 1955, ארכיון צה"ל 637/56, 106 עמוד 4.

[44] **העברת משמר הגבול לצה"ל**, 30 במרץ 1956, ארכיון צה"ל 776/58, 99.

[45] "ספר האירועים", חלק א 1948-1973, ירושלים, עמוד 155 (להלן: "ספר ארועים").

[46] **דו"ח מטא"ר, המלחמה בהסתננות** עמ' 56, ממ"ו מג"ב תיק 1951-1961, ס"ז, 1-11. במסמך מפורטים סוגי העבירות. העבירות נגד גוף האדם עלו ב-36.7% לעומת 30% בשנת 1955. עלייה דומה היתה אף במעשי החבלה. סך כל הנזק ברכוש נאמד ב-244,470 לירות ישראליות.

[47] שם. וכן, **הגדרת תפקידי צה"ל ומג"ב בנושאי בט"ש ואת השת"פ ביניהם בזמן שלום**, ארכיון צה"ל 629/55, 15 עמודים 1-4.

[48] **הסתננות, סקירה חודשית**, ספטמבר 1956, מחלקת תפקידים מיוחדים מדור מיעוטים, ממ"ו מג"ב, תיק 1951-1961 ס"ז, 58-12 עמוד 1-2. חודש ספטמבר 1955 היה קשה מאוד, במהלך חודש זה נהרגו 16 אזרחים ונפצעו 26. עיקר

צו 8 – למשמר הגבול

מספר ימים לפני תחילתו של "מבצע קדש" החלו הכנות קדחתניות בצבא למלחמה. רבים בארץ סברו כי מלחמה מתרגשת ובאה מצד מזרח[50], שכן תקריות האש ופעילות הפדאיון משטח ירדן התגברו. חשש נוסף היה שצבא ירדן, ישתלב בלחימה ויבתר את המדינה בגזרת המרכז, בה היה רוחב המדינה 14 קילומטרים בלבד. רק שותפי סוד בודדים אכן ידעו כי המלחמה עתידה להתרחש במצרים. זאת עקב ההתרחשויות בגבול המצרי והלאמת תעלת סואץ ביולי אותה שנה המטרה הסופית הייתה שיבוש יוזמה התקפית מצרית עתידית, פגיעה ברכוזי הפדאיון, ופתיחת ים סוף לשייט ישראלי חופשי.

פתיחת המערכה, שהחלה ב-29 באוקטובר נגד מצרים, הפתיעה אף חלק ממפקדי החטיבות בצה"ל ובמשמר הגבול, שכן היה ברור לכל כי המלחמה תפתח כנגד ירדן.[51] משמר הגבול נערך למלחמה על פי מספר תוכניות. התוכנית הראשונה הייתה "תוכנית קטורה", שמשמעותה תפישת מערך ההגנה בגזרת ירדן על יסוד ידיעות על פעילות חבלנית עויינת. התוכנית השניה הייתה "חפרפרת", שמשימתה המוגדרת היתה השתלטות מהירה על יישובי המיעוטים בגזרה הירדנית על ידי ניטרולם, ניתוק המגע בניהם, ומניעת היווצרות מגע בינם לבין הירדנים. תוכנית נוספת הייתה על פי נוהל הפעלת משמר הגבול, בחירום, כשמשימותיו העיקריות היו השתלבות במשימות הגנה, שליטה ופיקוח על שטחים מאוכלסים עוינים ושליטה על שטחים כבושים. ההכפה לצה"ל בשעת חירום התבצעה על ידי המטכ"ל. התוכנית אושרה על ידי מג"ב מספר ימים לאחר מכן.[52] אופיו של "מבצע קדש" כמבצע מתוכנן ויזום על ידי ישראל, גרם לאי הפעלת שתי התוכניות הראשונות בצורתן המקורית[53], אך חלקים מהערכות מג"ב בשעת חירום באו לידי בטוי במלחמה.

24 שעות טרם פתיחת המלחמה הוחלט בצה"ל על העברת משמר הגבול לפיקוד צה"לי. במסמך שהופץ ב-27 באוקטובר על ידי אגף המבצעים בצה"ל, הוחלט להעביר את מג"ב "בכפיפות מלאה לצה"ל" במסמך הוחלט כי משמר הגבול יעבור לכפיפות מלאה של צה"ל מיום א', 28 באוקטובר בשעה 17:00. גדודי מג"ב יעברו לפיקוד הצפון ופקוד מרכז.[54] גדודי משמר הגבול 1,2 יהיו תחת פקוד מרכז, וגדוד 3 תחת פקוד צפון (גדוד הטירונים יוכפף לצה"ל רק עם גמר האמונים)[55]. במסמך הבהרה התקבל פרוט נוסף ובו הוחלט כי גדוד מס' 1 יעבור לפיקוד חטיבת חי"ר 16, וגדוד

---

[49] בין חודש מרץ לחודש ספטמבר 1956, השתתף מג"ב בעשרות תקריות אש בכל הארץ מול המסתננים והלגיון הירדני. בארועים נהרגו 10 שוטרים. אבידות המסתננים היו 21.

[50] **א.גבעתי**, ראיון ינואר, 2006.

[51] **ח. לוי**,ראיון, ינואר 2006.

[52] **צה"ל מג"ב, תאום וסיוע**, ארכיון צה"ל 1034/65, 548 עמודים 1-4.

[53] קמבץ גדודי מג"ב, 13 בנובמבר 1958, הצהרה, **הכנות ותכנון מבצע "קדש"**, מתוך ארכיון "קדש", מחלקת היסטוריה, צה"ל עמוד 3, עדות (להלן: "קדש", הסטוריה).

[54] **פקודה להערכות מג"ב בכפיפות מלאה של צה"ל**, 27 באוקטובר 1956, ממ"ו מג"ב, 1956 ס"ז 7, עמוד 1.

[55] שם עמוד 3. וכן **העברת מג"ב תחת פיקוד**, כ"ד חשון תשי"ז, תיק מג"ב, "קדש", היסטוריה לעיל הערה 53, עמוד 1.

מס' 2 יעבור תחת פקוד חטיבה 17. עוד נכתב, כי כוחות מג"ב יעברו לכפיפות מלאה של צה"ל, על כל המשתמע מכך, כולל ציוד אפסנאות, תחזוקה, וקשר (משטרת ישראל הייתה אחראית

לתחזוקה רק עד 30 באוקטובר בשעה 23:59. משעה זו ואילך אחראי צה"ל). במסמך הובאו הוראות להכפפת רכבים, ציוד לחימה, סוסי רכיבה, כלבים וכו'.[56] בנספח כח אדם הוגדר מעמדם של אנשי משמר הגבול כאנשי מלואים. "הכוחות יגוייסו לשרות מלואים מיוחד לפי סעיף 8 לחוק שרות הבטחון"[57]. עם סיום ההעברה לצה"ל הכפיפות הייתה מלאה ועל מג"ב חלו כל הוראות הרישום והדיווח הנהוגים בצבא. משמר הגבול התבקש להעביר נתונים על כל יחידה והמשרתים בה לשלישות הראשית, כולל ילקוטי שרות. דרגותיהם של שוטרי מג"ב שונו, אף הן, לסימני דרגות צה"ליים. כמו כן, הוחלט כי עם ההכפפה יהיו שוטרי מג"ב כפופים לחוק השיפוט הצבאי[58], ויחולו עליהם נהלים של טיפול "פצועים וחולים, חללים ומתים, נעדרים, וחללי צבא אויב".[59]

יש לציין, כי הפקודה הועברה באופן מיידי לכלל מג"ב והועברה עד תומה בכל גדוד. מפקדי הגדודים גזרו מהפקודה המקורית את העניינים הנוגעים להם בכל גזרה (לא נמסרה פקודה ייחודית לכל גזרה והכוחות נשענו על פקודות הקבע להפעלת מג"ב בשגרה ובחירום).

בתדריך שהועבר על ידי שמעון אשד, מפקד גדוד 3 של מג"ב, לשוטריו הוא ציין, כי החל מתאריך ההכפה 28 באוקטובר שעה 17:00 "יש לבצע פעולות רק לפי הוראות צה"ל".[60]

יש לציין, כי כל הפקודות אותן העביר צה"ל למג"ב התמקדו בפן הלוגיסטי והארגוני, וכי לא היתה כל הערכות מוקדמת לפעילות המבצעית המשותפת לצה"ל ולמג"ב בנושא חלוקה לגזרות נקודתיות הכרות ושתוף פעולה של מפקדים, ישיבות תיאום, או תרגילים משותפים למלחמה.[61] חוסר הערכות זו יצרה בעיות קשות, ואכן מספר פלוגות התקשו בהתארגנות בסיסית והורגש מחסור בדלק ובציוד בסיסי.[62]

מפקד פלוגה ז' בנימין גלעד ציין בדין וחשבון מסכם על "מבצע קדש" מיום 20 בנובמבר 1956, כי היה מחסור בציוד חפירה, במזון, (הוא הציע כי בעתיד כשמג"ב יועבר שוב לצה"ל, מג"ב ימשיך לקבל מזון מידי משטרת ישראל), תחמושת לגיבוי מסוגים שונים (רמונים, מקלעים) ומחסור

---

[56] שם עמוד 2. וכן "קדש" הסטוריה, לעיל הערה 53, עמוד 3-2.
[57] לעיל הערה 53.
[58] לעיל הערה 54, עמוד 4.
[59] "קדש", הסטוריה, (לעיל הערה 53) עמוד 4 (מצ"ב מספרי הנהלים).
[60] **ישיבת מ.פ. עפולה**, 27 באוקטובר, ממ"ו מג"ב, 1956 ב', עמוד 2-1.
[61] ספר אירועים (ראה הערה 45) עמוד 161.
[62] **ח. לוי**, ראיון, ינואר 2006.

בדלק.[63] לסיכום ציין, כי "מטבע הדברים הגישה לבעיות היא שונה בצה"ל ואצלנו **והכנסתנו באופן פתאומי תחת פקוד מלא של צה"ל** עלול לגרום לסיבוכים שאפשר למנוע אותם, על ידי שנשאיר את מג"ב תחת פיקוד עצמאי מבצעי ומנהלתי, כולל פיקוד של מטה הגדוד על הפלוגות" (הדגשה שלי ט.מ).[64]

פעילות גדוד 1 מג"ב – גזרת עזה

עם תחילת הקרבות, הוחלט להעביר את גדוד 1 של משמר הגבול, לפעילות משותפת עם צה"ל.[65] הגדוד שהה באזור ירושלים[66] בבסיסי הקבע שלו במחנה אלנבי בירושלים (סמוך לדרך בית לחם), במשטרת בר גיורא ובמשטרת הר טוב שהו שתי פלוגות.[67] הגדוד נערך בגיזרתו למשימות לחימה בפאדיונים.

ביום שבת, 27 באוקטובר 1956 הוכרז מצב הכן. יומיים לפני פרוץ הקרבות בעזה, הוכפף הגדוד למושל הצבאי של רצועת עזה ונע לעבר העיר. הפקודה התקבלה בהפתעה בקרב אנשי מג"ב שציפו למלחמה מול ירדן.[68] ב-1 בנובמבר 1956 יצא גדוד 1 מבסיסיו והתרכז בשטחי כינוס ליד קבוץ מפלסים. בקבוצת פקודות שהוצאה על ידי המושל הצבאי של העיר הוגדרו המשימות הבאות באופן כללי (לא חולקו למג"ב משימות וגזרות מוגדרים):

א. ריכוז שבויים
ב. הטלת עוצר
ג. השתלטות על אובייקטים חיוניים
ד. השתלטות על מחסני מזון ותרופות[69]

מפקדי מג"ב, התלוננו כי הפקודות לא היו ברורות ומעורפלות. לא צוין מיקום המחסנים, אוביקטים חיוניים, ואף לא חולקו מפות.[70] ב-2 בנובמבר 1956 נכנס הגדוד לעזה (על פתיחת המלחמה שמעו לראשונה בחדשות "בקול ישראל"). המשימה היחידה שקיבל הגדוד היא "כוח מג"ב ינוע בשיירה של רכב צבאי (מכסר תחנת הדלק בעיר עזה, ועד הים) תוך ירי של מטחי אש קשים לכל הכיוונים, על מנת להוריד את המורל מגיני עזה ולקרב כניעתם".[71]

---

[63] **דו"ח מסכם של מבצע "קדש" פלוגה ז'**, 20 בנובמבר 1956, ממ"ו מג"ב 1956 ב', עמוד 1
[64] שם, עמוד 2.
[65] ראה: "קדש" הסטוריה (לעיל הערה 53) **"הערכות מבצע קדש"**, ו סעיף א-ה עמ' 30.
[66] **אג"מ, חטיבה 12, מטה גדוד 1 מג"ב**, צפע, 8 בנובמבר 1956, ממ"ו מג"ב, תיק 1956 ב', ס"ז 126-12.
[67] שם, **"השלמה לסקירה על קדש"**, עמוד 50.
[68] שם, **"מה נודע על תוכנית "קדש""**, עמוד 30.
[69] שם, **"מג"ב והקרב על עזה"**, עמוד 29.
[70] שם, עמ' 28.
[71] שם, **"מה נודע על "קדש""**, עמוד 30, סעיף 4.

הגדוד החל במשימתו, אך בפועל נקלע למארב ארטילרי בשטח הפקר, שחסם בפניו את הדרך. המפקדים טענו שי אפשר היה להמנע מההתקלות, שכן העדר מפות גרם לקשיי התמצאות קשים ביותר (הכוחות לא צוידו במפות ואיבדו את הדרך). לאחר שנחלץ הכוח מהמקום בקושי רב וללא

נפגעים הצליח להגיע למרכז העיר עזה. מג"ד הכוח התייצב בפני מפקד החזית, אל"מ אהרון דורון (ארוין) לצורך קבלת הוראות והמשך לחימה. אך האחרון הופתע למראה הכוח הלא קרוא, וסירב לשתף עמו פעולה בתואנה שאינו זקוק לו. מפקד הגדוד החליט להתארגן עצמאית, באיזור תחנת הדלק עד לקבלת הוראות. עד לגמר הקרבות נותר הגדוד ערוך, בתחנת הדלק בפאתי העיר עזה כשהוא חשוף לצליפות ולירי בלתי פוסק.[72] במהלך השהיה הסתער מחבל עם תרמיל מלא בחומר נפץ. האחרון נורה ונהרג על ידי שוטרי מג"ב. במקביל לארוע זה טיהרו שוטרי מג"ב מרתף סמוך. בפעולה נפגע אחד השוטרים ברגלו. הגדוד נשאר מרוכז בתחנת הדלק מספר ימים. רק לאחר שהמג"ד מצא את המושל לאחר חיפושים קדחתניים, ודרש ממנו במפגיע הוראות, נעו כוחות מג"ב לעבר בנין המשטרה המרכזי בעזה. גם לאחר שנערכו מחדש במקום לא קיבל הגדוד גיזרת פעילות ממוקדת והחל בבצוע פטרולים עצמאיים באזור בית חנון. כעבור מספר ימים הוחלט לפצל את הגדוד לשתי פלוגות. פלוגה אחת נשלחה לרכז שבויים ולהטיל עוצר (לא ניתנה גזרה מסודרת חוסר במפות). פלוגה שניה שמרה על מכלאות השבויים.[73]

עם בצוע משימה זו הוכפף הגדוד מחדש הפעם לחטיבה 12 בפקודו של אל"מ דוד אלעזר (דדו) (לא נמסר מועד מדויק, הערה שלי ט.מ) ופעל בה, עד לסיום הערכות כוחות המשטרה בעיר ב-23 בנובמבר 1956.[74] יש לציין, כי מאז ההכפה החדשה תפקד הגדוד היטב, והונחה בהתאם על ידי צה"ל.

עם שוך הקרבות נכנס משמר הגבול לפעילות בתוך העיר עזה. עיקר פעילתו היתה בסיוע להשבת החיים למסלולם התקין בשטחים שנכבשו על ידי צה"ל, ובפנוי מבוקר של השלל הרב אותו הותיר הצבא המצרי במקום.

עם הקמת הממשל הצבאי בעיר עזה לאחר כיבוש הרצועה על ידי צה"ל, הוקמה נפה משטרתית בשם "נפת עזה", שהורכבה משוטרי משטרת ישראל ומכוחות מג"ב שפעלו בגזרה. במהלך השהות בעיר פעלו שוטרי מג"ב עם צה"ל, המשטרה ושרות הבטחון הכללי במקביל. עם תחילת הפעילות, אותר מקום למטה הנפה בעיר עזה, ויועדו מספר תחנות משנה: בדיר אל בלח, בחאן יונס וברפיח.[75] ב-12 בנובמבר 1956 התבקש מפקד גדוד 1 של משמר הגבול לשגר כוחות חלוץ, שיחלו

---

[72] שם, "**מג"ב והקרב על עזה**", עמודים 28-29, סעיפים 4-12.
[73] שם, "**השלמה לסקירה על קדש**", עמוד 46 סעיפים 3-6.
[74] שם, "**השתלטות על עזה לאחר הכבוש**", עמוד 38 סעיף ה'.
[75] **סקר פעילות משטרת ישראל ברצועת עזה**, 17 במרץ 1957, ממ"ו מג"ב, תיק 1956 (ב) ס"ז 195-12.

בהכשרת המתקנים לקראת הגעת כוחות המשטרה. למחרת, 13 בנובמבר, הגיעו כל גדוד 1 של משמר הגבול, היחידה לתפקידים מיוחדים (לת"מ)[76] של משטרת ישראל, אנשי חקירות ושרותים. תחילת הפעילות של הכוחות היתה רק ב-23 לנובמבר 1956[77] עם סיום ההערכות.

התארגנות הכוחות והפעילות בשטח

נקבעה מדיניות ונהלים להתנהגות בשטח. הוחל בבצוע סיורים להפגנת נוכחות וללימוד השטח. כמו כן הוחל במגע עם שלטונות הממשל, ועם גורמים בטחונים לתיאום. כוחות משמר הגבול פעלו בשילוב עם צה"ל לאכיפת העוצר. בהמשך הוחלט, כי משטרת ישראל בשיתוף מג"ב יקבלו את האחריות על בטחון הנפש והרכוש. הוחלט, כי מעצרים אזרחיים יבוצעו על ידי כוחות המשטרה בלבד, ולא על ידי צה"ל, פרט למי שנחשד בסיוע לאויב או שפעל בשורותיו. כמו כן, הועברה האחריות לשמירה על כל האסירים למג"ב ולמשטרה (פרט לשבויי מלחמה) עד להפעלת מתקנים של שרות בתי הסוהר במקום.[78]

שילוב כוחות מקומיים בפעולות השיטור והבטחון

בימי השלטון המצרי פעלה בשטח משטרה מקומית, אשר היתה כפופה בפועל למושל הצבאי המצרי. עם כיבוש הרצועה על ידי צה"ל נשארו אנשי המשטרה המקומית במקום על מפקדותיהם וציודם (פרט לפיקוד המצרי שברח). כל הרשומים והתיקים המשטרתיים של המצרים נשארו כמעט בשלמותם. המשטרה המקומית הביעה את רצונה להמשיך בעבודתה במסגרת משטרת ישראל, ואף סייעה בהצגת תמונת הפשיעה ברצועה.

בחודש דצמבר 1956 גויסה קבוצה ראשונה של 50 איש מהמשטרה המקומית לשירות במשטרת ישראל בתפקידי חקירות, סיור ובילוש. מעמדם היה של שמז"ים (שוטר מוסף זמני) ללא התחשבות בדרגותיהם הקודמות (כעבור חודשיים הוחזרו לחלקם הדרגות). המגוייסים החדשים עשו את עבודתם בכנות ובנאמנות[79], תוך שהם משתמשים בנסיון אותו רכשו עוד משרותם בתקופת המנדט הבריטי. עם התרחבות פעילות המשטרה (שמירה על מתקנים חיוניים) גויסו 220 שוטרים מקומיים נוספים.[80]

עם הוצאת כוחות צה"ל מהרצועה קבלה עליה משטרת ישראל, את האחריות לקיום העוצר ברצועה. בנוסף לפעולות שהוזכרו לעיל, אספו כוחות צה"ל, המשטרה ומג"ב אלפי כלי נשק

---

[76] יחידה מיוחדת שתפקידה, ביסוס השליטה ברצועת עזה, בטיפול באוכלוסיה אתור מסתננים וחקירות לתפקיד נבחרו דוברי השפה הערבית, חוקרים, סה"כ פעלו 26 שוטרים בתפקיד. שוטר ומטה.

[77] שם, סעיפים ד'-ז'.

[78] שם, עמוד 3 סעיפים א-ח.

[79] שם, עמוד 4 סעיף 3 א-ט.

[80] כעבור זמן קצר החלה עריקה של שוטרים, בעיקר מחשש שיבולע להם, ומחוסר הוודאות להמשך שלטון ישראל. עם פנוי הרצועה הועברו חלק מהשוטרים לשטח ישראל עם בני משפחותיהם. שם, עמוד 5 סעיף 3 י-טו.

שהוטמנו באדמה ללא אטימה מספקת (רבים החלידו ויצאו מכלל שימוש). נתפסו 1,022 רובים, מספר מקלעים, מרגמות, בזוקות, אקדחים ורימונים.[81]

במהלך שהיית הכוחות בעזה הופעלו יחידות מודיעין של המשטרה ושרות הבטחון הכללי בלבד. נאשמים הובאו לבית דין צבאי מיוחד (בדן יחיד), שקיבל סמכות של שופט שלום, ודן בתיקים שהובאו בפניו על ידי המשטרה. בשלב מאוחר יותר התמנה שופט שלום אזרחי, שדן בעבירות הפליליות (השופט הצבאי המשיך לדון בעבירות על חוקי החירום ובעבירות בטחוניות אחרות). אסירים שפוטים הוכנסו לבתי מעצר שהקים שרות בית הסוהר. ערב הפנוי מרצועת עזה שהו בבתי המעצר 400 עצירים.[82]

סיכום פעילות משמר הגבול ומשטרת ישראל

מסיכום הפעילות של משמר הגבול בגזרה בשתוף משטרת ישראל עלה, כי 80% מכוחות מג"ב שפעלו בגזרה לא קיבלו הכשרה משטרתית למילוי תפקידם. לכוחות מג"ב לא הועמדו ידיעות מודיעיניות בנוגע למה שהתרחש ברצועה בעבר ובהווה, אפילו לא נתונים סטטיסטים, שהקשו על מוטות השליטה והפעילות.[83]

בהמלצות שהוגשו נאמר בפירוש, כי ראוי שמשטרת ישראל והכוחות הנלווים אליהם (במקרה זה משמר הגבול שסיים את פעילותו עם צה"ל ועבר לסייע למשטרה) יהיו מוגדרים. עיקרם, שמירת הסדר הציבורי ומניעת פשעים. במסקנות נטען, כי "אין המשטרה צריכה:

א. להבטיח מתקנים, פרט למתקניה.

ב. להיות אחראית לעוצר.

ג. לערוך סריקות בקנה מידה גדול, ולקיים מחסומים קבועים.

ד. לשמור על גבולות השטח הכבוש".[84]

הודגש, כי חייב להיות תאום מלא מתוכנן ומסודר בכל הדרגים ובין כל הגורמים הבטחוניים והמוסדות הממלכתיים הפועלים בתא שטח באופן כתוב ומסודר. עם קבלת פקודת הפינוי מרצועת עזה ב-1957, ובעקבות קיצוץ בתקציב הבטחון, צומצם משמר הגבול משלושה גדודים לשניים. עם סיום הפעילות ברצועת עזה, פורק גדוד 1 בחודש פברואר 1958. מחלקותיו מוזגו עם גדוד 2, שאף קיבל את האחריות המבצעית למרחב של גדוד 1.

סיכום פעילות מג"ב וצה"ל

[81] **אסוף שלל, חטיבה 12**, 6 בנובמבר 1956, ממ"ו מג"ב, תיק 1956(ב) ס"ז 125-12.
[82] שם, עמוד 7 סעיף 2 א-ג, וכן סעיף 4 א-ב וכן סעיף 5.
[83] שם, עמוד 9, **מסקנות**, סעיף 1, ב.
[84] שם עמוד 10, **המלצות**, סעיף 8-1.

עם סיום המלחמה, והפעלת הממשל הצבאי בעיר, החלו סיכומים והפקת לקחים ראשונית מצד צה"ל ומג"ב על הפעילות לפני המבצע ובעיצומו. נמתחה בקורת קשה במספר נושאים.

ההכנות

פיקוד מג"ב הלין על כך שלא נתנה פקודה מוגדרת, המשימה היתה כללית, לא ממוקדת ולא ניתנו גזרות אחריות. גם כשצויינה משימה, כגון "השתלטות על אוביקטים חיוניים" לא נמסרו מהם, היכן הם ממוקמים, לא חולקו מפות למפקדים להתמצאות בסיסית ולא היה חיבור עם המפקדים הצה"ליים בשטח. העדר תכנון מוקדם מנע מפיקוד מג"ב לתכנן את הפעילות ולעמוד במשימה.[85] מפקדי מג"ב ציינו, כי לא היו שום הכנות מיוחדות למלחמה עם צה"ל, שכן "תכנון מג"ב בזמן שלום ענה על הבעיות העלולות להתעורר".[86] כמו כן, ציינו כי לא היה קשר עם מטה משמר הגבול, שלא עודכן על ידי הצבא והיה מנותק לאורך כל המבצע. בנושא מנהלה דווח, כי ההכנות היו טובות. הועלו מספר בעיות לגבי תחמושת שהייתה חסרה לאנשי מג"ב, שכן ללוחמים נופקו רובים בריטים, והתחמושת שצה"ל סיפק הייתה של רובי F.N, שלא היו בשימוש מג"ב. בנושא ציוד יחידתי לא סופק ציוד שדה בסיסי (מטבחים וכו'), שהקשה על הפעילות.[87]

הביצוע

עם תחילת המבצע והכניסה לעיר, התנתק הקשר עם פיקוד צה"ל ואיסוף השבויים לא היה מסודר. הממשל הצבאי לא נתן פיתרון לבעיות ריכוז השבויים, ונוצר מצב ששבויים שהו במעצר שלושה ימים ללא אוכל במכלאה. השוטרים נאלצו לפתוח באש על מנת למנוע מרד. לבסוף, ניתן מזון לשבויים מהמלאי היחידתי המצומצם. לוחמים רבים נשארו ללא מזון.

לקחים ומסקנות

משמר הגבול נכנס לקרבות כשבסיס פעולתו היא תפישת מוצבים, והערכות בשטח לטיפול במסתננים. הומלץ, כי משמר הגבול ישאר לפעול בגזרתו הקבועה, אותה הוא הכיר היטב. כפועל יוצא הוחלט, כי יחידות מג"ב לא ינותקו מהיחידות הארגוניות והמטות שלהם, על מנת למנוע מצב של אובדן שליטה והמשך שמירת הזיקה למשטרת ישראל ולמג"ב. הוחלט בנושא מנהלה להקים אפסנאות גדודית, לספק רכבים נוספים עם מכשירי קשר מסוכרנים לצה"ל ולהחליף את הנשקים הבריטי לנשק צה"לי תקני ה-F.N.

במסגרת הלקחים הוחלט להגביר את שיתוף הפעולה עם צה"ל בנושא הדרכה שוטפת ועדכונים בנושאים שונים: אמונים, אפסנאות, ניפוק, ציוד וכו'.

---

[85] ראה "קדש" הסטוריה (לעיל הערה 53) **השתלטות על עזה לאחר הכבוש**, עמוד 28 סעיף 6, 2 א.
[86] שם, **סנ"צ ש. איתן**, עדות, עמוד 25 סעיף א, 3-1.
[87] שם, **נשקים ואמצעי מנהלה**, עמוד 27 סעיפים 3-1.

פעילות גדודים 2-3 גזרת פקוד מרכז ופרשת כפר קאסם

עם העברת כוחות מג"ב לפקוד צה"ל הוחלט, כי גדודים 2 ו-3 של מג"ב יעסקו באכיפת העוצר בכפרים הערבים שבאזור המשולש. "כל ההוראות והתדריכים הקשורים להכפפה בגזרה זו ניתנו על ידי מפקדי צה"ל".[88]

גדוד 3 של מג"ב, אשר היה ממוקם במרחב פקוד צפון, הוכפף לצה"ל על פי תוכנית הקבע "קטורה" (תפיסת מוצבים ולחימה במסתננים). יחידות המשנה הוכפפו למפקדי המרחבים. בגזרה זו לא נרשמו ארועים מיוחדים. במהלך המלחמה מג"ד גדוד 2 ו-3 ושני מפקדי הפלוגות ז ו-ח נשארו למעשה ללא יחידות כקציני מטה ללא הגדרת תפקיד, פרט לטיפול במנהלה ובפיקוד משותף בגזרה.[89]

גדוד 2 של מג"ב הוכפף לחטיבה 17 בגזרת עמק חפר והשרון. גבולות הגזרה היו מכביש קולה-רנטיס בדרום ועד קבוץ מגל בצפון. הגבול הפלוגתי היה כביש הבטחון הסמוך לגדוד. הגדוד נערך בתחילה באתרי הקבע שלו:

פלוגה ג - בראש העין.

פלוגה ה - בבית ליד (מחלקה אחת מהפלוגה היתה בכפר סבא ביחד עם המטה הקדמי של הגדוד).

משימות הגדוד היו:

שלב א - ביצוע עוצר בכפרי המיעוטים באזור הצפון.

שלב ב - ביצוע משימות בטחון שוטף מארבים, תצפיות וגישוש.

שלב ג - כפיפות להגנה מרחבית לחטיבה 17 במשימות בגזרה. ההכפה הסופית לצה"ל בוצעה ב-29 באוקטובר.[90]

בו ביום הוכרז עוצר מורחב בכפרי הערבים במשולש. צה"ל הטיל את המשימה על גדוד 2 של משמר הגבול בפיקודו של רס"ן שמואל מלינקי. האחרון הוזמן אל מפקד החטיבה, אל"מ יששכר שדמי וקיבל ממנו את פקודת העוצר. ההוראה היתה חמורה: "**אין לבצע מעצרים, ויש לירות בכל מפירי העוצר על מנת להרוג**". מלינקי שאל את שדמי מה דינם של הכפריים הערביים שיחזרו ממקום עבודתם עם ערב בלי לדעת על העוצר שהוטל בינתיים. שדמי השיב "אללה ירחמו". בעיני מלינקי הפקודה היתה ברורה. בגזרות השונות החלו מפקדי הפלוגות השונות להעביר תדריכים בהמשך לתדריך שקבלו ממפקד החטיבה שמואל מלינקי.

---

[88] ראה: "**ספר ארועים**" (לעיל הערה 45), עמוד 161.

[89] **א. לוין**, עדות, פתח תקוה, פברואר 2006, וכן "קדש", הסטוריה (לעיל הערה 53) עמוד 33-34.

[90] שם, הערכות גדוד 2 לקראת קדש, עמוד 35, וכן גדוד מג"ב 2, עמוד 30 סעיפים א-ג.

בגזרה הצפונית באזור הכפר טייבה הקפיד סרן יהודה פרנקנטל להנחות את פקודיו ושוטרי שלא לפתוח באש עד שעה 18:30 ולא עד 17:00 זמן תחילת העוצר כפי שפורסם, ולהימנע מפגיעה בחוזרים מעבודתם באיחור בתום לב גם לאחר שעה זו. בגזרתו לא נרשמו פגיעות באזרחים (למעט מקרה אחד בטייבה בו נהרג תושב הכפר, שלא שעה לאזהרות העוצר). גם במרבית הכפרים בגזרה הדרומית גזרתו של רס"ן חיים לוי טירה, ג'לג'וליה וכפר ברה עבר העוצר בשלום.[91] המפקדים, כולל הדרג הזוטר והבכיר בפקודו של המ"פ לוי, פעלו על פי שיקול דעתם ונהגו בגמישות ובאנושיות, למרות שלא קיבלו תדרוך מפורט מסרן לוי. רק בכפר קאסם (הכפר הרביעי בגזרתו של סרן לוי) יישם מפקד המחלקה, סגן גבריאל דהאן, את פקודת המג"ד כלשונה ובתוך שעה וחצי גרם הוא ושוטריו להריגתם של 49 תושבים ולפציעתם של 11. בין ההרוגים נספרו 15 נשים ו-11 ילדים בגילאי שמונה עד חמש עשרה. רבים מהכפרים שעשו דרכם ממקומות עבודתם הועמדו בשורה ונורו.[92]

הארוע גרם לזעזוע כללי בצבור. הממשלה מינתה ועדת חקירה והחליטה על תשלום פיצויים למשפחות. מפקד הגדוד ו-11 מפקודיו הועמדו לדין באשמת רצח ולא התקבלה הגנתם, כי צייתו לפקודה הואיל ונקבע שהפקודה הייתה "בלתי חוקית בעליל". המשפט נמשך חודשים ארוכים, והסתיים ב-12 באוקטובר 1958, בהרשעה של שמונה מן הנאשמים ובזכויים של שלושת הנותרים. בין הדין הטיל על שמואל מלינקי עונש של 17 שנות מאסר והורדה לדרגת טוראי. 15 שנות מאסר הוטלו על סגן גבריאל דהאן ועל רב טוראי שלום עופר והורדה לדרגת טוראי. על רב"ט גבריאל עוליאל ועל ארבעת הטוראים מכלוף חרוש, אליהו אברהם, אלברט פחימה ואדמון נחמני נגזר עונש של שבע שנות מאסר. בעקבות פסק הדין, המליץ הפרקליט הצבאי הראשי להעמיד את המח"ט יששכר שדמי לדין. בפסק דין שניתן ב-26 בפברואר 1969 זיכה בית הדין את שדמי מאשמת רצח, אך הרשיעו תוך כדי נזיפה בחריגה מסמכותו, בכך "שבהיותו מפקד חטיבה, נתן פקודה לשמור על העוצר בגזרתו ללא מעצורים ועל ידי פתיחה באש כאמצעי יחיד, ועלול היה לגרום חבלה לגוף האדם". על כך נקנס שדמי בעשר פרוטות.

לאחר ערעורם של נאשמי כפר קאסם ב-3 באפריל 1949 הוחלט להקל בעונשו של שמואל מלינקי. עונשו הופחת מ-17 ל-14 שנות מאסר. עונשם של גבריאל דהאן ועופר שלום הופחת מ-15 שנות מאסר ל-10 שנים. ועונשי הטוראים נותרו על כנם.

בחודש מאי 1959 הפחית הרמטכ"ל חיים לסקוב את עונשו של שמואל מלינקי מ-14 שנות מאסר לעשר שנים, את עונשו של גבריאל דהן מעשר שנות מאסר לשמונה שנים ואת עונשו של שלום עופר מעשר שנות מאסר לשבע שנים.

---

[91] שם, עמוד 162

[92] שם, עמוד 163, וכן מ. קורדוב, **כומתות ירוקות בדין**, תל אביב 1959, עמוד 58-66

שלום עופר השתחרר ממאסרו בנובמבר 1959, אחרי הפחתת שליש ממאסרו. מלינקי ודהאן, אחרוני הנאסרים, השתחררו גם הם באותה תקופה בשל חנינה מטעם נשיא המדינה.[93]

לאחר הארוע פירסם מפקד מג"ב פנחס קופל את הדברים הבאים: "בעקבות הארוע נערך ניתוח מעמיק והלקחים יושמו בהקפדה". עם סיום "מבצע קדש" ולאחר פנוי רצועת עזה תמה למעשה לעת עתה הפעילות המשותפת עם צה"ל.

סיכום

עם סיום הדברים ניתן לראות כי הקשר בין מג"ב וצה"ל לא נולד זה עתה במלחמה. צה"ל לאורך תקופה ארוכה ייעד והכין את משמר הגבול לפעילות המשותפת במלחמה ולאחריה, ובעצם מעולם לא "ויתר עליו". פעילותו של משמר הגבול התמקדה בראשיתה בסיכול חדירת מסתננים ללב המדינה. הפעילות המבצעית היתה משותפת לצה"ל בסיכול ובחיפוי. פרקים בטירונות, קורסי המכי"ם, הקצינים, מפקדי הפלוגות וקורסים מקצועיים, התקיימו כולם בצה"ל, שפעל, הכשיר ואף התווה את פרקי הלימוד והאימונים. הצבא ראה ערך מיוחד בכך, שיהיה גוף שיפקח באופן מקצועי על הגבולות, כשזוהי משימתו העיקרית. משמר הגבול בפעילותו ובהוויתו עד היום, מחוייב לגזרת הפעילות ומכיר אותה היטב. החיל הציב סטנדרטים חדשים לפעילות בגבול, כשעיקרם מחוייבות טוטאלית למיקום הגאוגרפי של השרות, לשטח ולתושבים כשהיא מקיפה את כל תחומי החיים באזור (כוחות הצבא פועלים בגבול בשגרה של אמון ופעילות בקו).

מן המאמר ניתן לראות, כי בנוסף לתכונות שתוארו לעיל, לחיל ערך מוסף חשוב ביותר בהיבט המשטרתי. פעילותו משלבת סמכות אכיפה, מעצר והשלטת החוק באזורים השונים בארץ. משמר הגבול הפך למעשה לגשר בין צה"ל, הנושא בתפקידי השמירה על בטחון ישראל מפני אויב מבחוץ, לבין משטרת ישראל, האחראית לבטחון אזרחי המדינה מבית. משמר הגבול השכיל לשלב את פעילותו בין שני הגופים ולבצע את משימותיו בצורה מקצועית לאורך זמן.

אכן, צה"ל בקש לנצל את היכולות הללו ולגייס את משמר הגבול לשורותיו בעת מלחמה. אומנם, למרות הקשר החזק והבנייה המשותפת, לא נכתבו פקודות ברורות בנושא ההכפפה ומהותו ותפקידו של החיל בחירום. הפקודה ניתנה באופן מהיר וללא תיאום כפי הראוי שיעשה, ובייחוד כשמדובר בהכפפה במלחמה, השונה בתכלית מהפעילות המשותפת השגרתית.

אך למרות זאת, **אין לתלות בשום אופן** את תקרית "כפר קאסם" בחוסר התקשורת והתיאום או באי הבנה בין צה"ל למג"ב, שכן למרות האמור לעיל, שיתוף הפעולה היה ידוע, שוטרי מג"ב הכירו את נהלי צה"ל ועבודתו מנסיון קודם (רבים שרתו בעצמם בצה"ל לפני כן). שיתוף פעולה זה

[93] ראה: "**ספר ארועים**" (לעיל הערה 45), עמוד 163.

הוכיח את עצמו, פחות או יותר, בגזרות האחרות של הפעילות. התקרית הקשה והמזעזעת של כפר קאסם היתה תקרית מקומית, וארעה בתא שטח מצומצם מאוד. אין להשליך ממנה על פעילות החיל כולו, שכן כפי שראינו מפקדי הפלוגות האחרות פעלו היטב בביצוע העוצר, בגמישות ובאנושיות בכפרים האחרים.[94]

למרות האירוע המחריד, המשיך משמר הגבול בפעילות משותפת עם צה"ל, כשהוא משמש כחיץ בגבולות המדינה גם במהלך המלחמה ובסיומה.

בשנים שלאחר מבצע קדש, עם תום התחקירים, התעוררו שאלות יישומיות בדבר הכפפתו של משמר הגבול לצה"ל ועיגון פעולותיו בפקודות ובנהלים ברורים, נהלים שנעדרו עד עתה. במהלך שנת 1960 הוחלט, לאחר שנבדק נושא ההכפה היטב, להגדיר נוהלי קבע ופקודות ברורות לשיתוף פעולה בעת מלחמה. ואכן בחודש אפריל 1960 פורסמו הפקודות החדשות. עיקרם לא השתנה ונקבע בהם כי בשעת חירום יעבור משמר הגבול לכפיפות מלאה של צה"ל. הוראה זו תנתן למג"ב בעתיד על ידי שר הבטחון בלבד. אכן, ברבות הימים עם פרוץ מלחמת ששת הימים הוכפף משמר הגבול לצה"ל בפעם השנייה בתולדותיו.

ד"ר טל משגב פקד

היסטוריון משמר הגבול
מפקד בית המורשת
וההנצחה החילי

[94] **ח. לוי**, ראיון, אנדרטת מג"ב, 2005, וכן **מ. פעיל**, הרצעה, אנדרטת מג"ב 2005 (האחרון היה בצוות השיפוט כקצין שדה, בחלקים מסוימים של הערעור במשפטו של יששכר שדמי).

יובל שנים חלפו מאז מלחמת סיני.
היא הצטיינה בפער משמעותי בין תדמיתה לבין האירועים בפועל. מלחמת סיני נתפסה בעיני בני תקופתה כתגובה כמעט הכרחית לפעולות טרור טקטיות בגבול עם מצריים, וכאשר נכפה על ישראל לסגת מההישגים הטריטוריאליים הניכרים שהשיגה, חשו בני התקופה שהישגי המלחמה אבדו.
זה זמן ידוע כי דוד בן גוריון בחר לצאת למלחמת קואליציה יזומה מתוך שיקולים אסטרטגיים מורכבים, ובהיבט הזה גם נשאה המלחמה פירות נאים. פתיחתם של מסמכים רבים על התקופה הזאת בארכיונים שונים בעולם מאפשרת לחוקרים להעמיק את הבנת הנסיבות המורכבות שהובילו להחלטה לצאת למלחמה, ולבחון בקפידה את השפעותיה.

בספר **"ברעום המנועים"** מוצגים מסמכים ממלחמת סיני שטרם נחשפו לציבור, ומובאים בו מחקרים חדשים אודותיה, שמקצתם נערכו במסגרת מערכת הביטחון או ביוזמתה, ומקצתם במסגרות אחרות. המאמרים דנים בקשת רחבה של היבטים מדיניים, אסטרטגיים, ארגוניים ולוגיסטיים - אשר יש בלימודו של כל אחד מהם משום חידוש והבנה טובה יותר שלנו של אותה המלחמה.

0 00480003497 5
48-3497 דאנאקרד
מחיר מומלץ: 85 ש"ח

צה"ל – הוצאת "מערכות" / משרד הביטחון – ההוצאה לאור